

KÜLÖNFÉLÉK

A Gombocz-legendáriumhoz

1. Gombocz Zoltánról már életében legendák keringtek. Az őt az egykor jól ismerő egyetemen, az Eötvös Collegiumban és az Akadémián, de föltehetőleg a rá másutt emlékező volt collegisták és tanítványok körében is. 1967-ben megjelent könyvében még azt írta Devecseri Gábor: Gombocz „személyéről halála után évtizedekkel [...], sőt még napjainkban is páratlan szájhagyomány él” (353). 2023-ban azonban már nincs senki sem az élők között, aki még személyesen ismerhette őt. Sőt azoknak a száma is csekély lehet, ha egyáltalán vannak ilyen személyek, akik a Gomboczot ismerőktől hallhattak róla. Megszűnően van tehát a Gombocz-történetek és -legendák továbbadásának korábbi közvetlen személyközi módja. De talán jól gondolom, hogy a leírt, megjelent visszaemlékezésekben megőrződtek a legfontosabbak, a legelterjedtebbek, s ha a szóbeli gyűjtési kísérletek nem is járnak a remélt hozadékkal – magam sem jártam sikerrel, sem Sopronban, ahol iskoláit végezte, sem az Eötvös Collegiumban, amelynek magyar és francia szakosként, majd igazgatóként volt tagja –, a publikált írások alapján össze lehet állítani a Gombocz-legendárium lényegét. A teljességre törekvés azonban hiú ábránd volna.

Rövid kiegészítő összeállításom (legendák, anekdoták) forrásai a szóbeli hagyomány, valamint szépirodalmi művek voltak. Nyelvtudományi forrásokat figyelmen kívül hagytam, ezek ugyanis a nyelvészek számára hozzáférhetők.

2. Gombocz Kolozsváron tanított, mikor az Akadémia tagja lett. Felutazott Budapestre, s jelentkezett Szily Kálmánnál, az Akadémia főtítkáránál, hogy útközben ellopták a táskáját, melyben székfoglalójának kézírata volt, de ő úgy is el tudja mondani, hogy nincs kézirat. Szily azt mondta: az lehetetlen, az Akadémia alapszabálya szerint székfoglalót csak felolvasni lehet. Gombocz ezek után bement az első papírkereskedésbe, vásárolt megfelelő mennyiségű papírt, s ezt kellő időpontban kitette maga elé, kitette az óráját is, és két percenként lapozgatva „felolvasta” az üres papírról a székfoglalót. – Az adatok nem igazolják a történetet. Gombocz 1906 márciusában tartotta levelező tagsági székfoglalóját, 1922 decemberében rendes tagi székfoglalóját, Kolozsváron pedig 1914 és 1921 között volt egyetemi tanár. Szily Kálmán pedig az Akadémia főtítkára 1889 és 1905 között volt. A dolog lényege mégis igaz lehet. Én Trencsényi-Waldapfel Imrétől hallottam a történetet, aki azt feltehetőleg az apjától, Waldapfel Jánostól hallotta, aki jelen lehetett az esetről. De az is lehet, hogy Gombocz egyszerűen szabadon adta elő székfoglalóját, a többi legenda. (Ritoók Zsigmond levélbeli közlése, 2015. június 10.)

Ligeti Lajos fiatalon, 1928 és 1931 között az Akadémia támogatásával Belső-Mongóliában tett hosszabb tanulmányutat. Mikor hazajött, az újságok írtak „a fiatal, tehetséges magyar tudós” útjáról. Gombocz: „Tehetséges fiatal tudós” – milyen hamar lesz belőle „vén marha!” (Forrás: Harmatta János után Ritoók Zsigmond szóbeli közlése: 2015.)

Volt az egyetemnek egy neves professzora, aki nőtlen volt, s több hölggyel is volt intenzív kapcsolata. Korán hanyatlásnak indult tudományos pályája, egyre többet betegeskedett, óráit rendszeresen nem tudta megtartani. A collegisták panaszkodtak Gombocznak. Gombocz csak annyit mondott: „Hát ... agyon lőtte magát”. (Forrás: Borzsák István, ill. az ő nyomán Ritoók Zsigmond, aki azonban így nyilatkozott: „A professzor nevét is tudom, de ne bántsuk a halott emlékét”; 2015.)

Egy Eötvös collegiumi legenda szerint a következő eset történt Gombocz igazgató-sága idején: néhányan felöntöttek a garatra, hangoskodtak is, s a bizonyítékok üres borosüvegek formájában kerültek le az igazgatói szobába. A delikvenseknek másnap jelentkezniük kellett az igazgatónál. Sápadt arccal, szégyenkezve, rosszat sejtve, lógó orral vonultak be a szobába. Gombocz úr íróasztala mögött ült komor ábrázattal. Nem szólt egy darabig, majd rámutatott a fősorakoztatott borosüvegekre, s ezt mondta: „*Ettől* a bortól rúgtak be?! *Ettől*?! Nem szégyellik magukat? Tünjenek el a szemem előtt!” (Tanulság: be lehet rúgni, de ha már, akkor *minőségi* bort igyon az ember, ha collegista!) (Magam is hallottam az 1960-as évek derekán az akkori Eötvös Kollégiumban.)

Az Eötvös collegistákról: „Néha azt sem tudom, hogy kivel voltam együtt és kit tanítottam: mindnyájan kollégisták voltunk” (Tóth Gábor idézi Bóka Lászlót: MNy. 1977: 425).

„Nem becsülte sokra az »eredeti« elméket: a mindenáron új nem mindig jó is. Az igazság a jó, mindegy, hogy ki mondja ki először” (Bóka 1958: 11).

„A rendes tanár nem tud semmi rendkívülit, a rendkívüli tanár pedig nem tud semmi rendeset” (magántanári kinevezése, 1906 után mondogatta: KICSÍ 2006: 15).

„Nekem nincsenek műveim” (Bóka 1958: 11).

„Wundtnak legtöbbször igaza van, de nem tudok mihez fogni az igazságaival. Paul téved, de termékenyek a tévedései” (Bóka 1958: 11).

„Asbóth kéziratát szívesebben korrigáltam volna, mint Melichét, de Melichét érdemes olvasni” (Bóka 1958: 22).

„Nem kell mindjárt mindent megírni. Ha az első cédula írásakor nincs kész bennem az egész, leteszem a tollat. Az adatok csak arra jók, hogy mások is elhiggyék az ötletemet” (Bóka 1958: 23).

„A nyelvtörténetet az egyetemes történet alkotó részévé tesszük” (Bóka 1958: 14).

„Késő éjszakába nyúló estét töltöttem Gombocz Zoltánnal... a végeérhetetlen beszélgetéseknek ... annyit köszönhettem... Az elutazásom előtti napon Gombocz Zoltán meghívott ebédre a Gellértbe... Hosszasan elbeszélgettünk..., azt mondta nekem: »Számítunk önre. Legyen a mi előretolt őrszemünk odaát!«” (Sauvageot 1988: 384, 391).

„Sok éve annak, hogy a Csillag utcai Collegium elsőemeleti folyosóján, ahol tavasszal az udvar fája kertet jelentett számunkra, sokszor beszélgetett egy kisebb csoport Gombocz körül. Alig pár évvel volt idősebb nálunk, rendkívüli fölényét, bár sohasem érezte, mindnyájan szívesen elismertük. Magyar szakvezetőm volt, finnre, franciára, angolra tanított” (Kodály 1964: 289).

Gombocz Becker Fülöp Ágostról¹: „Tőle tanultam meg igazán franciául, nemcsak beszélni, hanem érteni is. A spanyol grammatikát egy budai kis kocsmá étlapjára firkálta fel nekem egy éjjel” (Bóka 1958: 16).

¹ Philipp August Becker (1862–1947) német irodalomtörténész és romanista 1893 és 1905 között a Budapesti Tudományegyetem francia nyelv és irodalom tanára, a Magyar Tudományos

Varjas Béla, aki Eötvös collegista volt Gombocz igazgatósága idején, megcáfolta a Gomboczcal kapcsolatos rosszindulatú mendemondát, amely szerint a hallgatók egynémelyikéhez bizalmasan közeledett volna. A szóbeszéd onnan származott, hogy Gombocz megkívánta, a Collegiumban rezidenciájának első szobájában aludjon valaki a hallgatók közül. Ez azért történt, mert egyszer egy idegen férfi felmászott az emeletre s belépett Gombocz lakhelyének valamelyik ablakán (arról nem szól az emlékezet, hogy az ő ablakán vagy egy másik ablakon). Gombocz ettől kezdve félt egyedül aludni, ezért előszobájába rendelt egy-egy collegistát. Varjas Béla is aludt ott két hétig. Néha elbeszélgettek a tanulmányairól, érdeklődéséről, de semmi jelét nem látta egyik „örzöje” sem, amiről a rosszindulatú pletyka szólt (Keszler Borbála levélbeli közlése: 2015. június 26.).

„Gyakran beszélt azokról a súlyos, süket napokról, mikor a munkát csak a munka kedvéért lehet végezni, míg azután az adatok és tények lehámozott burka ismét látni és tapintani engedte azt, amire vágyott ... a tudomány nem szigorú klauzurát jelentett számára, hanem korlátlan szabadságot” (Bóka László in: GOMBOCZ ENDRE szerk. 1935: 32).

„Ma azt hallottam, hogy esős, csúnya időben visszahívta az inast, akit cigarettáért küldött, nehogy miatta megfázzék; tegnap azt mondta valaki, hogy lázasan, gyulladt mandulákkal is elment, télvíz idején az ország másik felébe, mert ott akart lenni egy kedvelt tanítványának esküvőjén” (Bóka László in: GOMBOCZ ENDRE szerk. 1935: 32).

Kulcsszók: Gombocz Zoltán, legendárium.

Hivatkozott irodalom

- Bóka László 1958. *Tegnaptól máig*. Szépirodalmi Kiadó, Budapest.
 Devecseri Gábor 1967. *Lágymányosi istenek*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest.
 GOMBOCZ ENDRE szerk. 1935. *Gombocz Zoltán emlékezete*. Kézirat gyanánt, Budapest.
 KICSÍ SÁNDOR ANDRÁS 2006. *Gombocz Zoltán 1877–1935. Életrajz és pályakép*. ELTE Eötvös József Collegium, Budapest.
 KODÁLY ZOLTÁN 1964. *Visszatekintés. Összegyűjtött írások, beszédek, nyilatkozatok 1–2*. Szerk. BÓNIS FERENC. Zeneműkiadó Vállalat, Budapest.
 Sauvageot, Aurélien 1988. *Magyarországi életutam*. Európa Könyvkiadó, Budapest.

A contribution to the Gombocz legendry

This short piece is meant to be an addition to the legends and anecdotes about the famous Hungarian linguist, Zoltán Gombocz. The main sources include oral traditions and literary works. Sources coming from linguistics proper were excluded since these are all available for linguists.

Keywords: Zoltán Gombocz (1887–1935), anecdotes.

KISS JENŐ
 ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem